

e-ISSN: 2757-6949

Aralık / December 2022/21/2 1037-1066

ABDÜRREŞİT İBRAHİM ETKİSİYLE MEHMET AKİF ERSOY'DA 'BATI-DIŞI MODERNLEŞME ÖRNEĞİ OLARAK JAPONYA' DÜŞÜNCEŞİ

'The Notion of Japan as an Example of Non-Western Modernization' in Mehmet Akif Ersoy through the Impact of Abdürresit İbrahim

AHMET DEMİR

Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Ankara, Türkiye Assoc. Prof., Baskent University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, Ankara, Turkey

ademir@baskent.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7857-5598/>

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Research Article

Geliş Tarihi /Received: 10 Ağustos 2022

Kabul Tarihi/Accepted: 2 Aralık 2022

Yayın Tarihi/Published: 30 Aralık 2022

ATIF/CITE AS:

Demir, Ahmet, "Abdürreşit İbrahim Etkisiyle Mehmet Akif Ersoy'da 'Batı-dışı Modernleşme Örneği Olarak Japonya' Düşüncesi", *Hitit İlahiyat Dergisi*, (Aralık/December 2022) 21/2, 1037-1066. <https://doi.org/10.14395/hid.1160427>.

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler - yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak (turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ilafdergi@hitit.edu.tr <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ilafdergi@hitit.edu.tr - <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

The Notion of 'Japan as an Example of Non-Western Modernization' in Mehmet Akif Ersoy through the Impact of Abdürresit İbrahim

Abstract

In Ottoman-Turkish society, the debates around the concepts of modernization and civilization have an important place in the thought of the 20th century. Within these discussions, it is noteworthy that Turkish national poet Mehmet Akif Ersoy presents Japan, which is an example of non-Western modernization, as an ideal model for Ottoman-Turkish modernization. Abdürresit İbrahim (1857-1944), who was influential in Turkish and Islamic geography with his activist identity and thoughts in the 19th and 20th centuries, had a great share in Akif's adoption of Japanese modernization as an ideal example of non-Western modernization.

Abdürresit İbrahim is one of the important names that Turkish society raised as an intellectual, traveller, political leader and highbrow in the 19th and 20th centuries. Abdürresit İbrahim, who is one of the İdil-Ural Turks and struggles for the independence and unity of the Russian Turks and the entire Islamic world, is known for his thoughts on Turkish and Islamic geography and his activities in Japan. It is also known as the name that introduced Islam to Japan. Abdürresit İbrahim visited Japan in the first half of 1909 and wanted to establish close relations between Japanese and Asian Muslims. Abdürresit İbrahim made a long journey starting in September 1908, covering Turkestan, Siberia, Mongolia, Manchuria, China, Japan, Korea, Singapore, Malaysia, Indonesia, India, Hejaz and Syria, and ending in Istanbul in 1910. Abdürresit İbrahim published this journey in two volumes in 1910-1913, under the name of *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet*. The work is mostly about Japan. Abdürresit İbrahim idealizes the Japanese modernization in his work titled *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet* (1910-1913), and his thoughts influence some Ottoman-Turkish intellectuals, Mehmet Akif, in particular. Having arrived in the Ottoman capital in 1910, İbrahim who was already a well-known Muslim traveller and activist, established close relations with Islamist intellectuals in Istanbul. The close relationship he built with *Sırat-ı Müstakim* journal and its staff, especially with Mehmet Akif, is an important example of this. The journal, *Sırat-ı Müstakim*, was one of the most important channels in which Abdürresit İbrahim sent his articles containing his impressions and experiences during his long journey (1908-1910). We can say that both the writings in *Sırat-ı Müstakim* and the *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet* had a profound effect on Turkish intellectuals regarding Japanese modernization. Abdürreşit İbrahim tried to explain his travel observations and thoughts on the Islamic world through sermons and conferences organized by *Sırat-ı Müstakim*. Therefore, Abdürresit İbrahim is an important person in terms of his place

in the development of Turkish-Japanese relations. He has a great influence on the formation of sympathy for Japan among the Turkish/Muslim peoples.

The friendship that Akif developed with Abdürresit İbrahim brought along an intellectual influence as well. As a result of this influence, Akif presented the Japanese model as an example of non-Western modernity for Ottoman-Turkish modernization at a time (at the beginning of 20th century) when Ottoman-Turkish modernization, along with Westernization, occupied the agenda as an issue and was discussed. He noted that Japanese modernization was a good alternative that could be a source of inspiration within the framework of non-Western modernity. Akif's thoughts inspired by Abdürresit İbrahim appear concretely in his poem named Süleymaniye Kürsüsünde (1912). While discussing the salvation remedies of the Islamic world in the poem, Japanese modernization was idealized as an example of non-Western modernization in relation to concepts such as civilization, Westernization, development and progress in the Ottoman-Turkish public opinion. It was stated that Turkish modernization can be realized by staying away from a completely imitative structure which is Western-centred, singular, and stuck in Western patterns and by preserving national identity and culture on the dynamics of Islamic civilization. In this regard, it was argued as a thesis that Japanese modernization can be taken as an example. Therefore, in discussions about Ottoman-Turkish modernization and civilization among Ottoman-Turkish intellectuals, and particularly in Mehmet Akif's world of thought, it is necessary to take into account that the Japanese modernization is debated as an important role model.

In this study, Japanese modernization as an example of non-Western modernization and the impact of Abdürresit İbrahim on Mehmet Akif are handled within the framework of Süleymaniye Kürsüsünde. The notion of 'Japanese modernization' in Akif is evaluated in relation to the concepts of 'multiple modernities' and 'non-Western modernization'. The reflections of the concept of 'multiple modernities' in Akif's world of thought are discussed and it is revealed that he presented Japanese modernization as an ideal example of 'non-Western modernization' for Ottoman-Turkish modernization.

Keywords: Turkish modernization, Japanese image, non-Western modernization, Mehmet Akif Ersoy, Süleymaniye Kürsüsünde, Abdürresit İbrahim.

Abdürreşit İbrahim Etkisiyle Mehmet Akif Ersoy'da 'Batı-dışı Modernleşme Örneği Olarak Japonya' Düşüncesi

Öz

Osmanlı-Türk toplumunda, 20. yüzyıl düşünce ikliminde modernleşme ve medeniyet kavramları etrafındaki tartışmaların önemli bir yeri vardır. Bu tartışmalar içerisinde, millî şair Mehmet Akif Ersoy'un Batı-dışı modernleşme örneği olarak Japonya'yı Osmanlı-Türk modernleşmesi için ideal bir model olarak sunması dikkat çekicidir. Mehmet Akif, Japon modernleşmesini idealize edici bir tarzda kamuoyunun gündemine getirir. Akif'in Japon modernleşmesini Batı-dışı modernleşmenin ideal bir örneği olarak benimsemesinde, 19. ve 20. yüzyılda aktivist kimliği ve düşünceleriyle Türk ve İslâm coğrafyasında etkili olan Abdürreşit İbrahim (1857-1944)'in payı büyüktür.

Abdürreşit İbrahim, 19. ve 20. yüzyıllarda Türk toplumunun aydın, seyyah, siyasi lider ve fikir adamı olarak yetiştirdiği önemli isimlerden biridir. İdil-Ural Türklerinden olan ve Rusya Türklerinin ve tüm İslam âleminin bağımsızlık ve birliği için mücadele eden Abdürreşit İbrahim, Türk ve İslam coğrafyasına yönelik düşünceleri ve Japonya'daki faaliyetleriyle tanınır. İslâm'ı Japonya'ya tanıtan isim olarak da bilinir. 1909 yılının ilk yarısında Japonya'yı ziyaret etmiş ve Japonlarla Asyalı Müslümanlar arasında yakın ilişkiler kurmak istemiştir. Eylül 1908'de başlayan, Türkistan, Sibirya, Moğolistan, Mançurya, Çin, Japonya, Kore, Singapur, Malezya, Endonezya, Hindistan, Hicaz ve Suriye'yi kapsayan ve 1910'da İstanbul'da sona eren uzun bir yolculuk yapmıştır. Abdürreşit İbrahim, bu yolculuğunu 1910-1913'te, *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet* adıyla iki cilt halinde yayınlamıştır. Eser, çoğunlukla Japonya hakkındadır. Abdürreşit İbrahim, İslâm dünyasına dair gözlem ve düşüncelerini paylaştığı *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet* (1910-1913) adlı eserinde, Japon modernleşmesini idealize ederek sunar ve düşünceleri başta Mehmet Akif olmak üzere, bir kısım Osmanlı-Türk aydını üzerinde etkili olur. 1910'da, zaten tanınmış bir Müslüman gezgin ve aktivist olarak Osmanlı başkentine gelen İbrahim, İstanbul'da, İslâmci aydınlarla yakın ilişkiler kurmuştur. *Sırat-ı Müstakim* dergisi ve kadrosu ile kurduğu (özellikle Mehmet Akif'le kurduğu) yakın ilişki, bunun önemli bir örneğidir. Abdürreşit İbrahim'in yaptığı uzun seyahatten (1908-1910) edindiği izlenimleri ve deneyimlerini içeren yazılarını gönderdiği mecralardan başlıcası *Sırat-ı Müstakim* mecmuasıdır. Hem *Sırat-ı Müstakim*'deki yazıların hem de *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet*'in, Türk aydınları üzerinde Japon modernleşmesiyle ilgili olarak derin bir etki bıraktığını söyleyebiliriz. Abdürreşit İbrahim, seyahat gözlemlerini ve İslâm dünyasına dair düşüncelerini *Sırat-ı Müstakim* mecmuasının organize ettiği hutbeler ve konferanslarla da anlatmaya çalışmıştır. Dolayısıyla, Abdürreşit İbrahim, Türk-Japon ilişkilerinin gelişmesindeki yeri bakımından da önemli bir şahsiyettir. Türk/Müslüman halklarında Japonya'ya dair bir sempati oluşmasında, Abdürreşit İbrahim'in büyük bir etkisi vardır.

Abdürreşit İbrahim ile Akif arasında gelişen dostluk, fikrî etkilenmeyi de beraberinde getirmiştir. Akif, bu etki sonucunda, Batılılaşmayla birlikte Osmanlı-Türk modernleşmesinin bir mesele olarak gündemi işgal ettiği, tartışıldığı bir dönemde (20. yüzyılın başlarında) Osmanlı-Türk modernleşmesi için Batı-dışı modernlik örneği olarak Japonya modelini sunmuş, Japon modernleşmesinin Batı-dışı modernlik çerçevesinde esin kaynağı olabilecek iyi bir alternatif olduğunu düşünmüştür. Akif'in Abdürreşit İbrahim'den mülhem düşünceleri, *Süleymaniye Kürsüsünde* (1912) adlı şiirinde somut olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiirde İslâm dünyasının kurtuluş çareleri tartışılırken Japon modernleşmesi; Osmanlı-Türk kamuoyundaki medeniyet, Batılılaşma, kalkınma, terakki gibi kavramlarla ilişkili olarak Batı-dışı modernleşme örneği olarak idealize edilmiştir. Türk modernleşmesinin Batı-merkezli, tekilci, Batılı kalıplar içerisine sıkışmış ve tamamen taklide dayalı yapıdan uzak kalınarak ve İslâm medeniyetinin dinamikleri üzerinde milli kimlik ve kültür muhafaza edilerek gerçekleştirilebileceği, bu konuda Japon modernleşmesinin örnek alınabileceği, bir tez olarak savunulmuştur. Dolayısıyla Osmanlı-Türk modernleşmesi ve medeniyet, Batılılaşma, terakki, modernlik gibi kavramların Mehmet Akif'in düşünce dünyasındaki yeriyle ilgili tartışmalarda, onun Japon modernleşmesine bakış açısını ve bunda Abdürreşit İbrahim'in etkisini de dikkate almak gerekir.

Bu çalışmada, Mehmet Akif'te Batı-dışı modernleşme örneği olarak Japon modernleşmesi düşüncesi ve Abdürreşit İbrahim etkisi, şairin *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı şiiri çerçevesinde ele alınmaktadır. Akif'teki 'Japon modernleşmesi' düşüncesi 'çoğul modernlikler' ve 'Batı-dışı modernleşme' kavramlarıyla ilişkili olarak değerlendirilmekte, Akif'in düşünce dünyasında 'çoğul modernlikler' kavramının yansımaları tartışılmakta ve Japon modernleşmesini Osmanlı-Türk modernleşmesi için 'Batı-dışı modernleşme'nin ideal bir örneği olarak sunduğu ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk modernleşmesi, Japon imgesi, Batı-dışı modernleşme, Mehmet Akif Ersoy, *Süleymaniye Kürsüsünde*, Abdürreşit İbrahim.

1. Giriş

1.1. Abdürreşit İbrahim ve Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet Adlı Eseri

Abdürreşit İbrahim (1857-1944), aydın, seyyah, siyasi önder ve fikir adamı olarak Türk dünyasının 19. ve 20. yüzyıllarda yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biridir. İdil-Ural Türklerinden olan, Rusya Türklerinin ve tüm İslâm âleminin bağımsızlığı ve birliği için mücadele eden Abdürreşit İbrahim, düşünce dünyasıyla ve bütün bir Türk coğrafyasında ve Japonya'daki faaliyetleriyle tarihte iz bırakmıştır.¹ 1909'un ilk yarısında Japonya'yı ziyaret eden, Japonlar ile Asya Müslümanları arasında sıkı bağlar kurmak isteyen ve bunun için de üst düzey politikacılar ve Pan-Asyacı çevrelerle ilişkiler kuran Abdürreşit İbrahim, şüphesiz Türk-Japon ilişkileri tarihinde öne çıkan bir figürdür.² "Sibirya'nın batı bölgesinde İrtiş nehri yakınlarındaki Tara'da yaşayan ve aslen Buharalı Özbek bir aileden gelen"³ Abdürreşit İbrahim, 1908 Eylül'ünde başlayan ve Türkistan, Sibirya, Moğolistan, Mançurya, Çin, Japonya, Kore, Singapur, Malezya, Endonezya, Hindistan, Hicaz ve Suriye'yi içine alan, 1910'da İstanbul'da son bulan uzun seyahatini *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet* adıyla 1910-1913 yıllarında iki cilt halinde yayınlamıştır. Kitap, büyük ölçüde Japonya hakkındadır.⁴ Abdürreşit İbrahim'in Japonya'ya yaptığı seyahat, Japon siyasi figürlerle kurduğu bağlantılar ve Japonya izlenimlerini içeren eseri, özellikle Japonya'nın Türk ve Müslüman dünyası ile etkileşimi konusunda, pek çok çalışma için önemli bir kaynak olmuştur.⁵ Abdürreşit İbrahim, 1908-1910 yılları arasında geniş bir coğrafyada gerçekleştirdiği seyahatinde Japonlarla kurduğu ilişkiler

¹ Ali Merthan Dündar, "Abdürreşit İbrahim ve Japonya", *Türk-Japon İlişkilerinin Dönüm Noktasında Abdürreşit İbrahim: Uluslararası Abdürreşit İbrahim ve Türk-Japon İlişkileri Bilgi Şöleni* (22-23 Mayıs 2012-Konya) *Bildiriler*, ed. Okan Haluk Akbay (Konya: Konya Japon Kültür Merkezi Derneği Kültür Sanat, 2012), 117-118.

² Ulrich Brandenburg, "The Multiple Publics of a Transnational Activist: Abdürreşit İbrahim, Pan-Asianism, and the Creation of Islam in Japan", *Die Welt Des Islams* 58/2 (2018), 143.; Ulrich Brandenburg, "In His Father's Footsteps? Ahmed Münir İbrahim's 1910 Journey from Harbin to Tokyo as a Member of the First Ottoman Student Delegation to Japan", *Global Perspectives on Japan: Japan's Interaction with the Turkish and Muslim World 2* (2020), 107.

³ İsmail Türkoğlu, *Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 1.

⁴ Abdullah Gündoğdu, "Sırat-ı Müstakim (later, Sebilürreşad) and the Origin of the Japanese Image in Turkish Intellectuals", *AJAMES: Annals of Japan Association for Middle East Studies* 23/2 (2007), 258. Mehmed Paksu, "Abdürreşid İbrahim, Hayatı ve Eserleri", Abdürreşid İbrahim-Yirminci Asrın Başlarında Âlem-i İslâm ve Japonya'da İslâmiyet'in Yayılması, haz. Mehmed Paksu (İstanbul: Nesil, 2012), 33-34.; Brandenburg, "In His Father's", 107.

⁵ Brandenburg, "In His Father's", 107.; Nadir Özbek, "From Asianism to Pan-Turkism: The Activities of Abdürreşid İbrahim in the Young Turk Era and Japan", *The Rising Sun and the Turkish Crescent: New Perspectives on the History of Japanese Turkish Relations*, ed. Selçuk Esenbel and Inaba Chiharu (İstanbul: Boğaziçi University, 2003), 86.

üzerinden Japonların Rusya Türkleri ile temasa geçmelerini sağlayan ilk isimdir. Eylem adamı kimliğiyle hayatını Türk ve Müslüman halklarının bağımsızlık mücadelesine adanmış olan İbrahim, verdiği mücadele kadar, Türk-Japon ilişkilerinin gelişmesindeki yeri bakımından da önemli bir şahsiyettir.⁶ Hayatını Rus ve İngiliz sömürgeciliğine karşı İslam davası için mücadeleye adanmış politik bir aktivist olan Abdürreşit İbrahim'in siyasi kimliği, büyük ölçüde, Rusya Müslümanlarının on dokuzuncu yüzyılın son on yıllarında kazandıkları sosyal ve tarihsel deneyimlerle şekillenmiştir.⁷ Rus-Japon Savaşı (1904-1905)'nda, bir Asya ülkesi olan Japonya'nın, Rusya'ya karşı kazandığı zafer, Rusya Türklerinin Japonya'ya büyük sempati duymasına sebep olmuş, onlara ilham vermiş, Japonya kurtarıcı olarak düşünülmüştür.⁸ Rusya Türkleri arasında ve Osmanlı'da Türkçülük ve Pan-İslâmcılık akımlarının temsilcisi olan bazı aydınlar, 1905 Rus-Japon Savaşı'ndan galip ayrılan ve 'büyük güç' olma yolunda ilerleyen Japonya'yı örnek bir kalkınma ve Batı'ya alternatif bir modernleşme modeli olarak tartışmaya başlamıştır.⁹ Japonya ile Rusya Türkleri ve İslâm dünyası arasındaki ilişkilerde, Türkçülük ve Pan-İslâmcılık düşüncesinde olan Türk/Müslüman aydınların Japonya'yı Asya için kurtarıcı görmelerinde ve zihinlerinde oluşan olumlu Japonya imajında, Japonya'nın 'Büyük Asyacılık' doğrultusunda yürüttüğü politikaların da etkisi vardır.¹⁰ Bu bağlamda, 20. yüzyılın başlarından itibaren Rusya Türkleri Japonya'nın ve Japon modernleşmesinin ideal bir model olduğunu düşünmüş; aydınlar, daha sonra bu düşüncüyü Osmanlı Devleti'ne ve Türkiye Cumhuriyeti'ne getirmiştir. Osmanlı-Türk aydınlarına Japon imajı bağlamında ilham veren, Rusya Türklerinden iki grup Türkçüler ve Pan-İslâmcılardır. Türkçülerin liderleri Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu, Pan-İslâmcıların lideri ise Abdürreşit İbrahim'dir ve hepsinin de Türkiye'ye yolu düşmüştür. Özellikle, İstanbul'da yayımlanan ve millî şair Mehmet Akif'in başyazarlığını yaptığı *Sırat-ı Müstakim*, siyasi konularına bakılmaksızın onlara kapılarını açmıştır.¹¹ Abdürreşit İbrahim, Japonya'yı Rusya Türkleri için bir kurtarıcı olarak görmüş, Batı'nın İslâm coğrafyası üzerindeki sömürgeci baskılarına, yükselen bir güç olarak Japonların son vereceğine

⁶ Ali Merthan Dündar, "Japonya Türk-Tatar Diasporası", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2004), 79.

⁷ Özbek, "From Asianism", 87.

⁸ Merthan Dündar, "Japonya, İslâmiyet ve Orta Asya: Japonya'nın İslâm Siyaseti İçinde İdil-Ural Türkleri", *Orta Asya'da İslam: Temsilden Fobiye-Cilt III: Aydınlıktan Aydınlanmaya*, ed. Muhammet Savaş Kafkasyalı (Ankara-Türkistan: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2012), 1390-1391.; Gündoğdu, "Sırat-ı Müstakim", 246.

⁹ Selçuk Esenbel, "Türk-Japon İlişkilerinin Tarihi", *Türkler: 13. Cilt*, ed. Hasan Celâl Güzel vd. (Ankara: Yeni Türkiye, 2002), 150.

¹⁰ A. Merthan Dündar, *Pan-İslâmizm'den Büyük Asyacılığa: Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Orta Asya* (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2006); Dündar, "Japonya, İslâmiyet".

¹¹ Gündoğdu, "Sırat-ı Müstakim", 246.

inanmış ve Rusya Müslümanlarının Rus esaretinden kurtulmasını sağlamak için Japonya ile iş birliği yapmanın yollarını aramak amacıyla Japonya'ya gitmiştir. Bu doğrultuda Japon milliyetçileriyle irtibata geçmiş, onlar aracılığıyla Japon devlet adamlarıyla yakın temas kurmuş ve Japon siyaset ve ekonomisine yön veren birçok şahsiyetle bizzat görüşmüştür.¹² *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet*'te Japon devlet adamlarıyla kurduğu ilişkilerin yansımalarını görmek mümkündür. Abdürreşit İbrahim, Japonlarla kurduğu yakın temasla birlikte, Türk ve İslâm dünyasına Japonya'nın yükselişini ve gücünü anlatarak Japonya propagandası yapmış, başta yakın olduğu aydınlar olmak üzere Türk/Müslüman halklarında Japonya'ya dair bir sempati oluşmasında etkili olmuştur.¹³ Pan-İslâmcılığın siyasi şahsiyeti ve aktivist entelektüel kimliğiyle, tüm dünyada Müslümanların esaretten kurtulması için yaptığı çalışmalar sayesinde İslâm dünyasında saygın bir yeri olan Abdürreşit İbrahim, 1909'daki Japonya seyahatinin de etkisiyle özellikle Asya kıtasında Müslüman toplulukların yaşadığı coğrafyalarda Japonya'dan yana bir kamuoyu oluşturmayı amaçlamıştır. Abdürreşit İbrahim, *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet*'le Türk ve İslâm coğrafyasında Japonya'nın Doğu'nun yükselen yıldızı şeklinde bir imajla yerleşmesinde etkili olmuştur. Bu eser, Japonya'yı moderniteye alternatif bir Doğu modeli olarak ve Japonya'nın Asya'nın yükselen gücü imajıyla sunulduğu ilk Türkçe metindir.¹⁴ Abdürreşit İbrahim, Japonya ile ilgili yazılarında, konuşmalarında ve *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet*'te kendisini bir yandan İslam dininin yayıcısı, diğer yandan Japonya liderliğinde Asya birliğinin savunucusu olarak sunmayı seçmiştir.¹⁵ Japon basınında yer aldığı şekliyle, İbrahim'le yakın ilişki içinde olan kişiler, *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet*'te de görüldüğü üzere Japon milliyetçiler, özellikle de Pan-Asyacılık olmuştur.¹⁶ Dolayısıyla Abdürreşit İbrahim, Pan-Asyacılık, daha doğrusu Japon liderliğinde birleşik Asya fikri ile İslâm misyonu şeklinde iç içe geçen bir düşünceyle hareket etmiştir.¹⁷ Japonlar arasında İslâmiyet'in yayılması

¹² A. Merthan Dündar, "Türk Milliyetçilerinin Japonya Algısına Bir Kaynak Olarak Mehmet Akif'in Mısralarında Japonya ve Japonlar", *Türk Yurdu* 32/295 (2012), 591; Nobuo Misawa, "Abdürreşid İbrahim'in Japonya'daki İzleri Üzerine", *Japonya Seyahatı Abdürreşid İbrahim'in İzinde*, ed. A. Merthan Dündar (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2020), 30.

¹³ Dündar, "Türk Milliyetçilerinin", 591.

¹⁴ Selçuk Esenbel, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı: Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları* (İstanbul: İletişim, 2021), 297-298.

¹⁵ Brandenburg, "The Multiple Publics", 145-146.

¹⁶ Hisao Komatsu, "Japonlar Açısından Âlem-i İslâm", *Türk-Japon İlişkilerinin Dönüm Noktasında Abdürreşit İbrahim: Uluslararası Abdürreşit İbrahim ve Türk-Japon İlişkileri Bilgi Şöleni (22-23 Mayıs 2012-Konya)-Bildiriler*, ed. Okan Haluk Akbay (Konya: Konya Japon Kültür Merkezi Derneği Kültür Sanat, 2012), 87.

¹⁷ Brandenburg, "The Multiple Publics", 166.

çalışmalarını da yürütmüştür. Bilinen ilk Japon Müslümanlar ve hacılar da yine onun talebeleri olmuştur.¹⁸

Abdürreşit İbrahim'in seyahatinin en önemli ve büyükçe bölümünü Japonya oluşturur. Japonya'ya gittikten sonra şehirleri dolaşan Abdürreşit İbrahim, yaklaşık yedi ay Tokyo'da kalmıştır (19 Haziran 1909'da Kore'ye hareket etmek üzere Japonya'dan ayrılmıştır). Japonya'da her kesimden insanlarla görüşen İbrahim, özellikle Japon eğitim sistemini ve okulları yakından incelemiş, üst düzey Japon devlet erkânıyla tanışmıştır. Japonya coğrafyasını dolaşarak Japonların yaşayışları ve düşünce dünyaları hakkında ayrıntılı bilgiler edinen ve Japonya'da kaldığı süre boyunca her kesimden büyük ilgi gören Abdürreşit İbrahim Japonya'da İslâmiyet'in yayılması çabası içinde olmuş; bu yolda, Müslüman Japonların da yardımıyla 'Asya Gi Kay (Asya Savunma Gücü)' adlı bir dernek kurmuş ve Japonya ile İslâm dünyası arasındaki bağı geliştirmeye çalışmıştır.¹⁹ Abdürreşit İbrahim, *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet*'te Japonya'ya dair izlenimlerini; toplumsal yaşam (kırsalda ve şehirde), kültür, tarih, din ve inanış, Japonya'da İslâmiyet, ekonomi, ticaret, siyaset, politika, yönetim, hukuk, basın-yayın, haberleşme, ulaşım, askerlik, sağlık, mimari, kütüphanecilik, müzecilik, sanat ve edebiyat gibi pek çok alanda, "Yokohama, Japonların Bayramı, Gazeteler, Japonlarda Köylüler, Japon Mektepleri, Tiyatro, Japonya'da Cemiyetler, Üniversiteyi Ziyaret, Japonya'da Islahat, Prens İto'nun İslâmiyet Hakkındaki Fikri, Tokugava Kütüphanesi, Japonlarda Evlilik ve Eşler Arasındaki Hukuk, Ölülere Yakmak, Budizm, Japonların İslâmiyet'e Kabiliyetleri, Japonların Müslümanlara Sevgisi, Japonlarda Ticaret, Japonya'nın Limanları, Mektep İmtihanları, Japonlarda Askerlik, Japonların Din Noktasından Geleceği"²⁰ gibi birçok ana ve alt başlık altında okuyucunun dikkatine sunmuştur. Dolayısıyla Abdürreşit İbrahim, *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet*'te Türk ve İslâm dünyasına Japonya'yı ve Japonları tanıttığı gibi, zihinlerde Japonlara dair olumlu bir imgenin oluşmasında ve yerleşmesinde etkin rol üstlenmiştir.

¹⁸ Dündar, "Japonya, İslâmiyet", 1390-1391.

¹⁹ İsmail Türkoğlu, "Rusya Türklerini Uyandıran Adam: Abdürreşit İbrahim (1857-1944)", *Türk-Japon İlişkilerinin Dönüm Noktasında Abdürreşit İbrahim: Uluslararası Abdürreşit İbrahim ve Türk-Japon İlişkileri Bilgi Şöleni (22-23 Mayıs 2012-Konya)-Bildiriler*, ed. Okan Haluk Akbay (Konya: Konya Japon Kültür Merkezi Derneği Kültür Sanat, 2012), 40-42.

²⁰ Abdürreşit İbrahim, *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet (Cilt 1)* (İstanbul: Ahmet Saki Bey Matbaası, 1328/1910), 180-409.; Ertuğrul Özalp (haz.), *Abdürreşit İbrahim-Âlem-i İslâm ve Japonya'da İslâmiyet'in Yayılması (Cilt 1)* (İstanbul: İşaret, 2019), 275-653; Mehmed Paksu (haz.), *Abdürreşit İbrahim-Yirminci Asrın Başlarında Âlem-i İslâm ve Japonya'da İslâmiyet'in Yayılması* (İstanbul: Nesil, 2012), 232-511.

1.2. Japon Modernleşmesine Dikkat Çeken Bir Dergi: *Sırat-ı Müstakim*

Türk basın-yayın hayatında önemli bir yere sahip olan ve başyazarlığını Mehmet Akif Ersoy'un yaptığı *Sırat-ı Müstakim*, II. Meşrutiyet'in ilanından bir gün sonra 11 Temmuz 1908'de İstanbul'da kurulan ve ilk sayısı 14 Ağustos 1324/27 Ağustos 1908 günü yayınlanan bir mecmuadır. Tamamı 7 cilt ve 182 sayı olan mecmuanın son sayısı 16 Şubat 1327/29 Şubat 1912 günü yayınlanmıştır. Din, felsefe, hukuk, siyaset, edebiyat gibi alanlara yönelik yazıları içeren mecmuaya, *Sırat-ı Müstakim* adı, Eşref Edib'in önerisiyle verilmiştir.²¹ *Sırat-ı Müstakim*, 24 Şubat 1327/8 Mart 1912 tarihli 183. sayısından itibaren *Sebilürreşad* adıyla yayın hayatına devam etmiştir.²² II. Meşrutiyet'ten sonra İslâmcılık düşüncesinin yayın organı olarak görülen²³ *Sırat-ı Müstakim* (devamında *Sebilürreşad*), İslâm coğrafyasının içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulması ve Müslümanların yükselmesi düşüncesini temel ilke edinmiştir. İslâm coğrafyasını yakından tanımak ve tanıtmak, sorunlarını dile getirmek ve sayfalarını bu yolda çalışan aydınlarla açmak amacıyla hareket etmiştir.²⁴

Mehmet Akif, *Sırat-ı Müstakim* (1908-1912)'in başyazarı olarak dergide en çok yazısı olan isimdir. *Sırat-ı Müstakim*'de Mehmet Akif'e ait 94'ü telif, 122'si tercüme toplam 216 yazı vardır.²⁵ *Sırat-ı Müstakim*'in hem Türkiye'de hem de İslâm dünyasında büyük bir şöhret kazanmasında Mehmet Akif'in derginin başyazarı olmasının ve dergide neşrettiği yazıların, şiirlerin büyük payı vardır.²⁶ Dolayısıyla *Sırat-ı Müstakim*'in yazılarıyla öne çıkan kalemi, aynı zamanda mecmuanın başyazarı da olan Mehmet Akif'tir. II. Meşrutiyet dönemi siyasi, toplumsal, kültürel, edebi olayları bağlamında Mehmet Akif'in duygu ve düşünce dünyasının yansımalarını *Sırat-ı Müstakim* sayfalarında görmek mümkündür ve Akif'in *Sırat-ı Müstakim*'deki yazıları, Türk ve Müslüman coğrafyasında etkili olmuştur.

Sırat-ı Müstakim, Abdürreşit İbrahim'in Asya ülkelerine, Japonya'ya ve İslâm coğrafyasına yaptığı seyahatin izlenimlerini içeren yazılarına yer vermesi bakımından ayrıca önemlidir.²⁷ *Sırat-ı Müstakim*'de Abdürreşit

²¹ M. Suat Mertoğlu, *Sırat-ı Müstakim Mecmuası: Açıklamalı Fihrist ve Dizin* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2008), 9-10.

²² Adem Efe, "Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşâd", *Marife* 2 (2008), 159-160.; Adem Efe, "Sebilürreşâd", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), 36/251; Mertoğlu, *Sırat-ı Müstakim*, 14.

²³ Efe, "Uzun Soluklu"; Gündoğdu, "Sırat-ı Müstakim".

²⁴ Efe, "Uzun Soluklu", 160.

²⁵ Mertoğlu, *Sırat-ı Müstakim*, 15.

²⁶ Eşref Edib, *Mehmed Akif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, haz. Fahrettin Gün (İstanbul: Beyan, 2011), 66.

²⁷ Gündoğdu, "Sırat-ı Müstakim", 246-250; Paksu, "Abdürreşid İbrahim, Hayatı", 36.

İbrahim'in 41 telif yazısı vardır.²⁸ Abdürreşit İbrahim'in yazılarıyla *Sırat-ı Müstakim*'in önemli isimlerinden biri olmasında, onun İslâmi duyarlılığı esas alan düşünce dünyasının da büyük etkisi vardır. Abdürreşit İbrahim'in *Sırat-ı Müstakim*'de ve Mehmet Akif'te yarattığı etkinin bir yönünü İslâmi düşünce oluştururken diğer yönünü de çoğu, Japonya seyahatine dayanan Japonya düşüncesi oluşturur.

Abdürreşit İbrahim, *Sırat-ı Müstakim*'e gönderdiği yazılarında ve *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişar-ı İslâmiyet* adlı eserinde Asya'da, İslâm coğrafyasında ve Japonya'da gördüklerini anlatır. Abdürreşit İbrahim'in Japonya ve Japonlara dair düşünceleri; 20. yüzyılın hemen başında, Osmanlı ve Rus coğrafyasındaki Türklere/Müslümanlara, Japonya'yı Batı'ya karşı Asya'nın 'yükselen yıldız'ı imajıyla sunması bakımından önemlidir.²⁹ Abdürreşit İbrahim, Rusya Türkleri ile Osmanlı aydınlarının zihninde oluşan güçlü/semptomatik Japonya imgesinin yaratıcılarından ve özellikle Osmanlı aydınları arasında yerleşen Japon modernleşmesinin ideal bir model olduğu, Japon modernleşmesinden ilham alınması gerektiği yönündeki düşüncelere kaynaklık etmiştir. *Sırat-ı Müstakim* mecmuası da Abdürreşit İbrahim'e sayfalarını açarak bu yolda görev üstlenmiştir.³⁰ Türk ve Müslüman dünyasının tanınan aktivist bir seyyahı olarak İstanbul'a gelen Abdürreşit İbrahim, 1910'da, İstanbul'da büyük bir ilgiyle karşılanmış, özellikle de *Sırat-ı Müstakim* başyazarı Mehmet Akif ile aralarında derin bir dostluk oluşmuştur. İstanbul'a geldiği zaman Abdürreşit İbrahim'e *Sırat-ı Müstakim* kadrosu yakın ilgi göstermiş, aralarında sohbetler düzenlenmiştir. *Sırat-ı Müstakim*, Abdürreşit İbrahim'i halkla buluşturmuş; İbrahim, dergi idarehanesince düzenlenen konferanslarda, gezip gördüğü ülkelerdeki Müslümanların durumunu, Asya'da Batılı devletlerin yaptığı mezalimleri, Japonya'ya dair izlenimlerini, esaret altındaki Müslüman topluluklar için kurtuluş çarelerini anlatmıştır. İstanbul ve Bursa'da birkaç kez tekrarlanan konferanslara ilgi büyük olmuştur.³¹ Abdürreşit İbrahim'e göre, Uzakdoğu'nun parlayan yıldızı Japonya, bir süper güç olduğu zaman, Asya toprakları Batı hegemonyasından kurtulmuş olacaktır. İbrahim, ahlaken ve yaşam tarzı itibarıyla zaten 'Müslüman' olan bu ulusta, İslâm'ın hızla yaygınlaşacağına inanmış ve bu inancı yazılarında da dile getirmiştir. Abdürreşit İbrahim etkisiyle

²⁸ Mertoğlu, *Sırat-ı Müstakim*, 15.

²⁹ Esenbel, *Japon Modernleşmesi*, 325.

³⁰ Gündoğdu, "Sırat-ı Müstakim", 246-248; Abdullah Gündoğdu, "Abdürreşit İbrahim'in Oğlu Ahmed Münir Japonya Mektupları", *Türk-Japon İlişkilerinin Dönüm Noktasında Abdürreşit İbrahim: Uluslararası Abdürreşit İbrahim ve Türk-Japon İlişkileri Bilgi Şöleni (22-23 Mayıs 2012-Konya)-Bildiriler*, ed. Okan Haluk Akbay (Konya: Konya Japon Kültür Merkezi Derneği Kültür Sanat, 2012), 138.

³¹ Türkoğlu, *Sibiryalı Meşhur*, 67-69.; Türkoğlu, "Rusya Türklerini", 48-49.

mecmuada, Japonya ve İslâm dünyası ile ilgili birçok yazı yayımlanmıştır.³² 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, Japonya, özellikle Abdürreşit İbrahim'in anlattıkları üzerinden Türk aydınlarının zihin dünyasına olumlu özelliklerle yansımış; Mehmet Akif, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp gibi aydınların düşünce dünyasında modernleşmenin ve kalkınmanın bir modeli olarak yer etmiştir. Özellikle Mehmet Akif'in *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı şiiri, Türk aydınının düşünce dünyasında oluşan sempatik ve güçlü Japonya imgesinin önemli bir örneğidir.³³ Mehmet Akif, 1912'de yazdığı *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı şiirinde, Abdürreşit İbrahim'in anlattıklarından yola çıkarak Japonya'ya idealize etmiş, Japonlardan büyük bir övgüyle bahsetmiştir. Akif'in Japonya'ya dair övgü dolu dizeleri, Osmanlı'nın son dönemlerinden günümüze Türk kamuoyundaki Japonya sempatisinin kaynaklarından biri olmuştur. Şiir, Japon modernleşmesine karşılık gelen Meiji dönemi (1868-1912) Japonya'sını över ve bir model olarak okuyucuya sunar.³⁴ *Süleymaniye Kürsüsünde*, tamamen Abdürreşit İbrahim'in düşünce dünyasına (özellikle de Japonya'ya/Japonlara dair düşünceleri) ve onun yaşamına ayrılmıştır ve Japonya'ya övgü şiiridir.³⁵ Bu bağlamda, Mehmet Akif ile Abdürreşit İbrahim arasında *Sırat-ı Müstakim* ekseninde ortaya çıkan yakın ilişki; Abdürreşit İbrahim'in, düşünceleriyle Mehmet Akif üzerinde etkili olması ve Akif'in Japonya'ya övgü içeren *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı şiiri yazması sonucunu doğurmuştur.

Bu çalışmada, belgesel tarama yöntemi/doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Akif'in *Sırat-ı Müstakim*'deki yazıları ve *Safahat*'taki şiirleri taranmış ve Akif'in *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı şiirinde 'Batı-dışı modernleşme örneği olarak Japonya' düşüncesine yer verdiği ve Japon modernleşmesiyle ilgili görüşlerini en somut şekliyle bu uzun-şiirde sunduğu görülmüştür. Bu doğrultuda çalışmamızda şairin *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı şiiri, 'çoğul modernlikler', 'Batı dışı modernleşme' ve 'Japon modernleşmesi' kavramları bağlamında ele alınmış ve Akif'in, Türk modernleşmesi için model olarak sunduğu Japon modernleşmesine ilişkin düşünceleri *Süleymaniye Kürsüsünde* çerçevesinde incelenmiştir.

Mehmet Akif'in düşünce dünyasında 'Japon modernleşmesi' ve Abdürreşit İbrahim etkisi, alanyazında çeşitli çalışmalarda dikkat çekilen

³² Gündoğdu, "Sırat-ı Müstakim", 249.

³³ Dündar, "Türk Milliyetçilerinin", 589.

³⁴ A. Merthan Dündar, "Meiji Modernleşmesinin Osmanlı Dönemi Türk Aydınlan Üzerindeki Etkisi Üzerine", *Meiji Japonya'sına 150. Yılından Bakışlar: Seçilmiş Makaleler*, haz. A. Merthan Dündar (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2019), 28-30.

³⁵ Selçuk Esenbel, "Meiji Restorasyonu Hakkında Düşünceler", *Meiji Japonya'sına 150. Yılından Bakışlar: Seçilmiş Makaleler*, haz. A. Merthan Dündar (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2019), 51; Türkoğlu, *Sibiryalı Meşhur*, 149.

bir husustur. Bununla birlikte Mehmet Akif'teki 'Japon modernleşmesi' düşüncesinin 'çoğul modernlikler' ve 'Batı-dışı modernleşme' kavramlarıyla ilişkili olarak ele alınması, Akif'in düşünce dünyasında 'çoğul modernlikler' kavramının yansımalarının tartışılması ve Japon modernleşmesini Osmanlı-Türk modernleşmesi için 'Batı-dışı modernleşme'nin ideal bir örneği olarak sunduğunun ortaya konulması önemlidir. Çalışmanın alanyazına bu yönde katkıda bulunabileceği düşünülmektedir.

2. Mehmet Akif Ersoy'da 'Batı-dışı Modernleşme Örneği Olarak Japonya' Düşüncesi

'Modernite'; Batı'da Rönesans, Reform, Coğrafi Keşifler ekseninde Orta Çağ düzeninin son bulmasıyla temelleri atılan, felsefi anlamda Aydınlanma döneminde, siyasi ve iktisadi olarak ise Fransız ve Sanayi Devrimleriyle kurumsallaşmasını gerçekleştiren deneyimleri ve yaşama yansıyan dinamikleri içeren bir kavramdır. Batı merkezli deneyimlerde anlam bulan bu olgu; tarihsel süreçte görünümünü dünya geneline yaymış olan bireysel, zihinsel, toplumsal, kültürel, siyasi ve ekonomik bir dönüşüm projesinin de karşılığı olmuştur. Bu özelliğiyle de hemen her toplumda az ya da çok etkiler yaratan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁶ Dolayısıyla modernite ilk olarak Batı'da, Batı ve Orta Avrupa'da kültürel ve politik bir program çerçevesinde ideolojik ve kurumsal öncülleri olan bir projenin hayata geçirilmesiyle ilgilidir.³⁷ "Modernite, on beş ve yirminci yüzyıllar arasında yer alan entelektüel, kültürel, toplumsal ve estetik dönüşümün bir sonucudur."³⁸ ve modernitenin arkasında duran etkenin; akılcı bir toplum düşüncesini önceleme eylemi³⁹ ve akılcılığın kurumsallaşması olduğunu söylemek gerekir.⁴⁰ Diğer bir ifadeyle modernlik, on yedinci yüzyıl boyunca Avrupa'da ortaya çıkan ve sonradan, dünya genelinde farklı coğrafyaları az ya da çok etkileyen toplumsal yaşam ve düzenlemeler bütünlüğüne karşılık gelir.⁴¹ Modernliğin sonucunda oluşan yaşam tarzları, toplumları geleneksel toplum düzeninden bir biçimde sökülmüş ve bir dönüşüme tâbi tutmuştur.⁴² Dolayısıyla Batı'da, 19. yüzyılda hayatın her alanına daha çok nüfuz eden ve buna eş biçimde farklı coğrafyalarda yansımalarını derinden

³⁶ Pelin Önder Erol, "Modernite Projesinin Kökenleri, Dinamikleri ve Sonu", *Sosyoloji Dergisi* 33 (2016), 50-52.

³⁷ Shmuel N Eisenstadt, "Some Observations on Multiple Modernities", *Reflections on Multiple Modernities: European, Chinese and Other Interpretations*, ed. Dominic Sachsenmaier vd. (Leiden-Boston-Köln: Brill, 2002), 28.

³⁸ Ahmet Çiğdem, *Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas* (İstanbul: İletişim, 1997), 72.

³⁹ Alain Touraine, *Critique of Modernity*, çev. David Macey (Oxford&Cambridge: Blackwell, 1995), 10.

⁴⁰ Çiğdem, *Bir İmkân*, 36.

⁴¹ Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity* (Cambridge: Polity, 1991), 1.

⁴² Giddens, *The Consequences*, 4.

hissettiren ‘modernlik’ olgusu; ‘ilerleme’ kavramıyla iç içe, toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasi, politik, eğitsel, askeri vb. pek çok alanda meydana gelen her türlü değişim, dönüşüm ve farklılaşma ile bu yöndeki çabaların başlıca tetikleyicisi olmuştur.

Batı’da “Modernliğin kültürlerüstü tek tip bir gelişme eğrisi olduğu inancı ile evrensel yasaları bulmayı hedefleyen bilim anlayışı birlikte gelişmişlerdir”.⁴³ Diğer bir ifadeyle Batı modernleşmesi, diğer modernleşmelerin çok öncesinde yer aldığından ve tarihsel süreçte Avrupa’da, sonra da ABD’de egemen bir konum edindiğinden, bu ülkelerdeki aydınlar çoğu zaman kendi modernleşmelerini ve kendi modernleşme deneyimleriyle ortaya çıkan olguları, kavramları, kurumları modern bir toplumun kurulması için gerekli ve temel koşullarmış gibi, genel bir ‘modernlik’le özdeşleştirmiş; ‘modernlik’i Batı merkezli, kültürlerüstü ve tek tip bir yapıda tanımlama yoluna gitmişlerdir.⁴⁴ Bu bakımdan ‘modernlik’in uzunca bir dönem için Batı eksenli, kültürel ve coğrafi bağlamları dışta tutan, evrensel ve tek tip bir gelişmeye dayandığını önceleyen düşünceler üzerinden kavramsallaştığını söylemek gerekir. Batı-merkezli, kültürlerüstü, farklı coğrafya ve kültürlere özgü dinamikleri dışlayan tekil ‘modernlik’ kavramı yerine, son dönemlerde, ‘çoğul modernlikler’ kavramı çokça kullanılmaya başlanmıştır.

‘Çoğul modernlikler’ teorisi, geleneksel ve klasik modernleşme teorilerinin modern toplumların çeşitliliğini açıklamakta yetersiz kalmasından dolayı modern toplumların çeşitliliğini, farklı toplumların kendilerine özgü modernleşme yapılarını tanımlamak amacıyla yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren geliştirilmiştir.⁴⁵ ‘Çoğul modernlikler’, modern dünyadaki çeşitliliği önceleyen, Avrupa-merkezci modernlik tanımlamalarının dışına çıkmaya ve Batı-dışı modernleşmeleri varsaymaya karşılık gelen ve bu konuda Batı hegemonyasına karşı çıkan bir anlayıştır. ‘Çoğul modernlikler’ kavramı; farklı coğrafyalarda, farklı kültürel miraslar, tarihsel kökler, toplumsal dinamikler, sosyopolitik koşullar vb. tarafından şekillendirilen, kültürlerin kendilerine özgü modernlik biçimlerini varsaymaya dayanır. Modernliğe özgü kavramlar, yapılar, kurumlar ve sistemler tüm dünyaya yayılmış olsa da toplumlar bunları eşit derece değil, farklılıklara dayalı çeşitli biçimlerde benimsemiş ve hayata geçirmiştir. Dolayısıyla toplumların kendilerine özgü modernliklerinin varlığı, doğal olarak ‘çoğul modernlikler’ kavramını

⁴³ Nilüfer Göle, “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, 3. Cilt, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinçil (İstanbul: İletişim, 2007), 58.; Nilüfer Göle, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine* (İstanbul: Metis, 2011), 162.

⁴⁴ Touraine, *Critique of*, 27.

⁴⁵ Atsuko Ichijo, *Nationalism and Multiple Modernities: Europe and Beyond* (Hampshire and New York: Palgrave Macmillan, 2013), 27-28.

gündeme getirmiştir.⁴⁶ 'Çoğul modernlikler' kavramı; farklı coğrafya ve kültürlerle özgü dinamikleri ve süreçleri yok sayan, tek güzergâhlı, kültürdışı modernlik tanımlaması yerine, modernliği çok güzergâhlı ve kültür-bağlı olarak ele alan yeni bir tanımlamayı içerir. 'Çoğul modernlikler', 'modernlik' kavramını farklı kültürlerin, coğrafyaların ve tarihsel çizgilerin kendine özgülüğünde zenginleştirmektedir.⁴⁷ 'Çoğul modernlik' kavramının en önemli içermelerinden biri, modernite ile Batılılaşmanın aynı olmamasıdır; Batılı modernite modelleri, tarihsel önceliğe sahip olmalarına ve diğerleri için temel bir referans noktası olmaya devam etmelerine rağmen, tek 'otantik' modernite değildir. Toplumların kendilerine özgü, benzersiz modernite ifadeleri ve modernleşme deneyimleri vardır.⁴⁸ Dolayısıyla orijinal Batı modernliği projesinin çeşitli boyutlardaki içeriği, farklı toplumlarda gelişen süreçler için çok önemli başlangıç ve sürekli referans noktası oluştururken bu toplumlardaki gelişmeler, orijinal Batı modernite modelinin çok ötesine geçmiş, 'çoğul modernlikler' bağlamında kendine özgü yapılar oluşturmuş ve farklı moderniteler yaratmıştır.⁴⁹

Bu bağlamda, 'çoğul modernlik' kavramıyla ilişkili olarak 'Batı-dışı modernlik' kavramı, Batı'nın coğrafya, tarih ve kültürüyle şekillenmiş, Batı eksenli olarak tanım kazanmış 'modernlik' deneyimini, çok yönlü güzergâhlarda farklı coğrafyaların, kültürel havzaların kendi iç dinamikleriyle şekillenen dillerinde yeniden anlatmakla ilgilidir.⁵⁰ "Diğer bir deyişle bu kavram, Batı'nın merkezden kaydırıldığı bir paradigma ile modernliğin kendisine dair yeni bir okuma getirilerek, sosyal bilimlerde yeni bir açılım sunma çabasıdır".⁵¹ 'Batı-dışı modernlik'; 19. yüzyıl boyunca Batılılaşmanın 'modernlik'le özdeş olduğunu hatırlayarak, modernlik olgusu ile Batılılaşma istencini birbirinden ayırmanın zorluğunu aşma çabası içinde anlam bulur. Batılı olmayan toplumların modernlikle kurdukları kendine özgü ilişkileri, modernliği yaşama, aktarma, hatta yeniden oluşturma biçimlerini ifade etmek içindir.⁵² O halde modernitenin çeşitlerinden söz

⁴⁶ Shmuel N. Eisenstadt vd., "The Context of the Multiple Modernities Paradigm", *Reflections on Multiple Modernities: European, Chinese and Other Interpretations*, ed. Dominic Sachsenmaier vd. (Leiden-Boston-Köln: Brill, 2002), 1-2.

⁴⁷ Göle, "Batı Dışı", 58; Göle, *Melez Desenler*, 162.

⁴⁸ Shmuel N. Eisenstadt, "Multiple Modernities", *Daedalus* 129/1 (2000), 2-3; Eisenstadt, "Some Observations," 27; Shmuel N. Eisenstadt, *Comparative Civilizations and Multiple Modernities: Volume Two* (Leiden-Boston: Brill, 2003), 536.

⁴⁹ Samuel N. Eisenstadt, "Multiple Modernities in the Framework of a Comparative Evolutionary Perspective", *Understanding Change: Models, Methodologies, and Metaphors*, ed. Andreas Wimmer ve Reinhart Kössler (New York: Palgrave Macmillan, 2006), 200.

⁵⁰ Göle, "Batı Dışı", 57; Göle, *Melez Desenler*, 160.

⁵¹ Mehmet Şevki Tokar, "Bir Batı Dışı Modernlik Yaklaşımı Olarak Büyük Doğu İdeolojisi", *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2019), 50.

⁵² Göle, "Batı Dışı", 59-60; Göle, *Melez Desenler*, 163-164.

edebiliriz, ancak modernite teriminin kendisi, farklılıklar için ortak olan ve ilk etapta modern bir çağdan bahsetmemize izin veren özellikleri ifade eder.⁵³ Bu bakımdan ‘modernleşme’ kavramı, ‘modernlik’ kavramıyla ilişkili olarak farklı ülkelerin, kendi tarih ve kültürlerinden yola çıkarak oluşturdukları güzergâhı nitelendirmek için kullanılabilir. Başka bir deyişle modernleşme, her bir toplumun, kültürün kendine özgü dinamikleriyle yapılan bir olgu olduğundan zaten kendi içinde çoğuldur diye düşünebiliriz.⁵⁴ Türk modernleşmesi, Japon modernleşmesi, Fransız modernleşmesi gibi, her bir toplumun kendine özgü dinamikleriyle yapılan ve o toplumların ‘modernlik’le olan ilişkilerini içeren ‘modernleşme(ler)’, zaten ‘modernlik’ kavramını çoğul bakış açısıyla ele almaya kapı açar.

‘Modernlik’in Batı eksenini dışında farklı bir program olarak hayata geçirilmesinin en dikkat çekici örneklerinden biri Japon modernleşmesidir. Meiji Restorasyonu (1868-1912) döneminde başlatılan Japon modernite programı, kendine özgü bir içeriğe dayanmaktadır. Meiji dönemi modernleşme programı, devletin ‘modernlik’ olgusu çerçevesinde hareket etmesine, daha sonra da modern Japon toplumunun gelişimine rehberlik etmiş ve modern Japonya’nın başlıca kurumsal yapılanmasını bir dereceye kadar şekillendirmiştir.⁵⁵ Modernleşme açısından, Japonya örneği genellikle istisnai ve benzersiz olarak kabul edilir, çünkü Japonlar, yirminci yüzyılın başlarında Batılı toplumlarla eşit modernleşme derecesine ulaşan Batılı olmayan tek toplumdur.⁵⁶ Japon modernleşmesiyle ilgili temel kabullerden biri Japonya’nın kalkınırken Batı’nın yalnızca bilim ve tekniğini aldığı yolundadır. Oysaki Batı düşüncesi, çok önceleri (16. yüzyıldan beri) Japonya’ya tıp, hukuk, felsefe tetkik ve çevirileri aracılığıyla girmiştir. Bu bakımdan 19. yüzyılda fiilen başlayan Batı’ya açılma ve modernlik programının arkasında belirli bir kültürel birikim vardır.⁵⁷ Esenbel, Japon modernleşmesinin ortaya çıkışını, gelişimini ve modernleşme serüveninde ‘gelenek’in konumunu şöyle açıklar:

“Yüzyıllar boyunca dışa kapalı feodal bir rejimin hüküm sürdüğü Japonya’da, 1858’de tehdit ve zorlamalar sonucunda dış dünyaya açılmakla başlayan iç savaşlar, İmparator Meiji önderliğinde bir modernleşme sürecine evrilmiştir. Osmanlı’da ve dahi günümüzde kimilerinin romantik bir bakışla, ‘geleneklere bağlı modernleşme’ olarak yorumladığı bu bunalımlı süreçte modern milliyetçilik eksenli merkezi bir

⁵³ Björn Wittrock, “Modernity: One, None, or Many? European Origins and Modernity as a Global Condition”, *Daedalus* 129/1 (2000), 32.

⁵⁴ Göle, “Batı Dışı”, 58; Göle, *Melez Desenler*, 162.

⁵⁵ Eisenstadt, “Multiple Modernities”, 209.

⁵⁶ Ichijo, *Nationalism and*, 89.

⁵⁷ İlber Ortaylı, “Batılılaşma Sorunu,” *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim, 1985), 1/136; İlber Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı* (İstanbul: Timaş, 2006), 153-154.

idare yapısı benimsenirken, gelenekler 'öze dönüş' bağlamında değil; toplumu ve devleti yeniden tasarlama sürecinde baştan üretilen birer aygıt olarak ele alınmıştır".⁵⁸

İmparator Meiji döneminde uygulamaya konulan reformlar sayesinde sistemli bir şekilde kalkınan, zenginleşen ve güçlü bir ülke haline gelen Japonya'nın dünyada söz sahibi olmaya başlaması, tüm dünyada ilgiyle karşılanmıştır. Batılılaşmanın bir fikir cereyanı olarak etkisini gösterdiği Osmanlı'da, 19. ve 20. yüzyıllarda bazı Türk aydınları, modernleşme yolunda Japonya'yı bir model olarak görmeye başlamıştır.⁵⁹ Sultan II. Abdülhamid döneminde, teknolojik ilerlemeyle Doğulu (İslâm-Osmanlı) ahlâkın ikili birleşimi şeklindeki bir modernleşme için örnek alınabilecek yeni ve özgün bir modernite diline karşılık gelen Japon modernleşmesi, II. Meşrutiyet (1908) sonrasında da, Batılılaşmanın etkisiyle 'terakki (ilerleme)' ve 'medeniyet' kavramları ekseninde, Doğulu özü korurken Batı'nın bilimini alma şeklinde bir model olarak algılanmış ve yerleşmiştir.⁶⁰

Osmanlı'da Batılılaşma, özellikle 18. yüzyılın sonlarında başlayarak 19. ve 20. yüzyıl boyunca önemli meselelerden biri olmuştur. 19. yüzyılda Osmanlı-Türk aydını modernleşme olgusuyla iç içe bir şekilde Batılılaşmayı fikrî tartışmaların merkezine koymuş; böylece Batılılaşma 19. ve 20. yüzyılda bir fikir akımına dönüşmüştür. Dolayısıyla bir 'Osmanlı Batılılaşması' kavramından bahsetmek mümkündür.⁶¹ Avrupalılık, Avrupalılaşma ya da Batılılaşma gibi kavramlar etrafında ortaya çıkan değişme fikri, tavrı ve girişimi; doğal olarak her toplumda olduğu gibi Osmanlı-Türk toplumunda da tepkiyi, tartışmaları, direnç göstermeyi beraberinde getirmiştir. 19. yüzyıldan itibaren yaşam tarzının değişmeye başlaması, başta yöneticilerin ve seçkin sınıfın medeniyet anlayışının, düşünce yapısının değişmesi, sonraki dönemler için Batılılaşmayı, dolayısıyla da 'modernlik' ve 'modernleşme' kavramlarını tartışmaların odağında tutmuştur.⁶² Bu tartışmalar arasında, bazı çevreler (başta, İslâmî geleneklere dayalı bir modernitenin mümkün olduğunu savunanlar), Meiji Japonya'sını modernleşmede romantik bir ideal olarak algılamakta ısrarcı olmuş, bu romantik Japonya algısı, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e de geçmiş, Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Japonya, Batı-dışı modernlik çerçevesinde, örnek bir model olarak görülmüş, mucizevi bir modernleşmeyi başarmış olduğu düşüncesi hâkim olmuş,

⁵⁸ Selçuk Esenbel, "Meiji Restorasyonu'nun Çok Boyutluluğu: Gelenek, Batılılaşma, Modernleşme ve Türk-İslam Tahayyülündeki Meiji Japonya'sı Özlemi", *Toplumsal Tarih* 299 (2018), 30.

⁵⁹ Dündar, "Meiji Modernleşmesinin", 17.

⁶⁰ Renée Worringer, *Ottomans Imagining Japan* (New York: Palgrave Macmillan, 2014), 153-154.

⁶¹ Ortaylı, "Batılılaşma Sorunu", 136-138.

⁶² İber Ortaylı, *Avrupa ve Biz* (İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2008), 23-24.

Japonya'nın üstün meziyetlerinden övgüyle bahsedilmiştir.⁶³ Japonya, yirminci yüzyılın hemen başında Osmanlı-Türk toplumunun bilincinde, 'Batılı olmayan modernite'ye nasıl ulaşılacağı konusunda iyi bir örnek olarak belirmiş; 'Doğu'lu özü kaybetmeden 'Batı' standartlarına göre nasıl modern olunacağına dair bir modele karşılık gelmiştir.⁶⁴ Bazı Osmanlı-Türk aydınları tarafından Japon modernleşmesi, Osmanlı-Türk modernleşmesi için alternatif bir modernleşme yolunun simgesi olarak sunulmuştur. Derinlemesine incelenmeksizin yerleşik bir algıya dönüştürülen 'Japon modeli', 'geleneklerini koruyarak modernleşme' vaat ve imkânını simgelemiştir. Batı eksenli modernlik tanımlarının dışına çıkıp modernleşme yolunda Türk Batılılaşmasındaki başkalık vurgusunu meşrulaştırmak için Japon modernleşmesi ideal bir model olarak düşünülmüş; 'Japon tarzı Batılılaşma' kalkınma, gelişme, ilerleme, modernleşme retoriklerinde önemli bir yer tutmuştur. Özellikle Abdürreşit İbrahim ve Mehmet Akif gibi aydınlar, Türk toplumunda bir 'Japon kültürü' oluşmasında etkili olmuştur.⁶⁵ Mehmet Akif'in *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı şiirinde anlattığı Japonya, yaptığı seyahatle birlikte Meiji Japonya'sundan haberler getiren Abdürreşit İbrahim'den mülhemdir. İslâmi geleneklere dayalı bir modernitenin mümkün olduğu yolundaki düşünce; Japon modernleşmesini, İslâmi modernleşme için ideal bir örnek olarak tanımlamıştır. Meiji döneminde gerçekleştirilen modernleşme; geçmişten kopmamayı, dinsel ve geleneksel olanı devam ettirmeyi temsil ettiği düşünüldüğünden hayranlıkla karşılanmış, romantize edilerek bir başarı öyküsü olarak anlatılmış; fazla gelenekçi ve ruhani bir kimliğe büründürülmüştür. Osmanlı döneminde Japon ilerlemesini ilgiyle takip eden aydınlar, Meiji döneminin örnek başarılarını çeşitli yayınlarla kamuoyuna anlatmıştır.⁶⁶ "1890'lardan 1928 yılına kadar Japonya ile ilgili yaklaşık 55 adet kitabın kaleme alınmış"⁶⁷ olması bu bakımdan dikkat çekicidir. Bu kitaplar ve Japonya'yla ilgili, dönemin süreli yayınlarındaki yazılar Meiji modernleşmesinin Osmanlı-Türk düşüncesi içinde yer eden olumlu imajını yansıtmaktadır.⁶⁸ Dolayısıyla 20. yüzyılın hemen başında Japonya'nın uluslararası arenadaki yükselişi, "Osmanlı-Türk modernleşmesi için 'alternatif bir süreç'in mümkün olabileceğine dair sembolik -ve yer yer romantik- bir önem taşımıştır". Japonya, "Batı dışı modernleşmenin

⁶³ Esenbel, "Meiji Restorasyonu'nun", 30; Esenbel, "Meiji Restorasyonu", 51.

⁶⁴ Worringer, *Ottomans Imagining*, 1.

⁶⁵ Ahmet Çiğdem, " 'Türk Batılılaşması'nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkalığı-Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, 3. Cilt, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (İstanbul: İletişim, 2007), 71-80.

⁶⁶ Esenbel, "Meiji Restorasyonu'nun", 30-31.

⁶⁷ Dündar, "Türk Milliyetçilerinin", 589.

⁶⁸ Esenbel, "Meiji Restorasyonu'nun", 31.

imkânlılığını temsil et(miş)"; Japon modernleşmesi, "muhafazakâr ya da ölçülü bir modernleşme için 'ideal tip' olarak görül(müştür)".⁶⁹

Esenbel, Osmanlı düşünce dünyasında, İslâmcılık akımı temsilcilerinin -özellikle de Mehmet Akif ve Abdürreşit İbrahim'in- Japon modernleşmesini Batı-dışı modernleşmenin iyi bir modeli olarak savunmakla birlikte, Japonlara İslâmiyet'i öğretmek ve Japonlarla bu yol üzerinden ilişkileri geliştirmek gibi bir yöntemi benimsediklerini de vurgular.⁷⁰ Akif, Japonya'ya dair düşüncelerinde Abdürreşit İbrahim etkisindedir ve Abdürreşit İbrahim'in Mehmet Akif üzerindeki etkisinin en somut yansıması olan *Süleymaniye Kürsüsünde*, Meiji Japonya'sına ve Japonlara bir övgü şiiridir ve bu uzun-şiir, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde Türk kamuoyundaki Japonya sempatisinin ana kaynaklarından biridir.⁷¹ Mehmet Akif'in alternatif bir modernist 'çözüm arayışı' amacı içinde yer alırken Abdürreşit İbrahim etkisiyle Japonya'yı, Batı-dışı modernlik çerçevesinde bir model olarak benimsediğini söylemek mümkündür.⁷² Dolayısıyla Türk ve İslâm coğrafyasında özellikle Abdürreşit İbrahim'in etkisiyle Japonya'nın modernleşme sürecinde seçmeci (eklektik) bir tarzda, Batı modelini bire bir kopyalamadan ve öz kimliğini, geleneksel yaşamını, kültürel mirasını koruyarak modern bir millet inşa ettiğine dair yerleşen algı, Mehmet Akif'te Osmanlı-Türk modernleşmesi için tatmin edici olmuştur. Akif, Osmanlı-Türk toplumunun da Japon modernleşmesine benzer bir modernleşmeyi gerçekleştirebileceğini ve İslâmi değerler ile Osmanlı-Türk coğrafyasının kendine özgü dinamikleri üzerine kurulacak bir modernleşmenin Batı-dışı modernliğin ideal modellerinden biri olacağını düşünmüştür. Akif'in 'modernlik'e dair bakış açısı ve Osmanlı-Türk modernleşmesine yönelik düşünceleri, 'çoğul modernlikler' ve 'Batı-dışı modernlik' kavramları çerçevesinde izah edilebilecek niteliktedir. *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı şiiri, Osmanlı-Türk modernleşmesinin Batıcılık eksenli düşünmelerden ve topyekûn Batıya angaje olmaktan uzak bir yapıda ele alınması gerektiği, Osmanlı-Türk toplumunun İslâmi geleneği muhafaza ederek de modernleşebileceği ve Japon modernleşmenin kimliksel/kültürel özü kaybetmeden modernleşme yolunda iyi bir model olduğu şeklindeki düşüncelerin somut yansımasıdır. Bu bakımdan *Süleymaniye Kürsüsünde*, Akif'in medeniyet tasavvurunu ortaya koyma, Batı dışında bir adres gösterme yoluyla Osmanlı-Türk modernleşmesi için Japonya'yı model olarak

⁶⁹ Hasan Aksakal, "Japon ve Türk Modernleşmelerinin Karşılaştırmalı Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme: Gerçekten 'Japon Mucizesi' vs. 'Türk Usûlü' mü?", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2012), 84.

⁷⁰ Esenbel, "Meiji Restorasyonu'nun", 31; Esenbel, "Meiji Restorasyonu", 53.

⁷¹ Dündar, "Türk Milliyetçilerinin", 589-590; Dündar, "Meiji Modernleşmesinin", 30.

⁷² Esenbel, "Meiji Restorasyonu'nun", 32.

sunma ve Japon modernleşmesi üzerinden Osmanlı-Türk modernleşmesinin nasıl olması gerektiğiyle ilgili yol gösterme çabası olarak okunabilir.

Akif'in 1912 yılında yazdığı, *Safahat*'ın ikinci kitabı olan *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı şiiri, Abdürreşit İbrahim'in düşüncelerinden esinlenerek oluşturulmuş; tamamen İbrahim'in fikirlerine ve onun yaşamına ayrılmıştır. *Süleymaniye Kürsüsünde*'de (1912) konuşan vaiz, Abdürreşit İbrahim'dir.⁷³ Abdürreşit İbrahim'in İstanbul'daki yakın dostlarından biri Mehmet Akif'tir ve İbrahim, 1910 yılında İstanbul'a geldiği zaman, aralarında oluşan dostluk, İslâm dünyasının sorunlarına çare bulmayı içeren fikir alışverişleriyle pekişmiştir. Abdürreşit İbrahim; İslâm dünyasının birliği, Müslüman toplulukların sorunlarına çare bulunması, modernleşme yolunda Japonya modeli gibi pek çok konuda fikirleriyle Akif üzerinde etki etmiştir. Bu etkinin bir yansıması olarak Akif, *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı şiirinde İslâm dünyası, Asya ve Japonya coğrafyasına dair düşüncelerini Abdürreşit İbrahim'in ağzından okuyucuya sunmuştur.⁷⁴

Mehmet Akif, Abdürreşit İbrahim'in *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet* adlı eserinin yayınlanması üzerine *Sırat-ı Müstakim*'de "Gayet Mühim Bir Eser" başlıklı bir tanıtma yazısı yazmış ve eserin İslâm dünyası için mühim bir eser olduğunu ve dört gözle beklediği eserin yayınlanmasından duyduğu mutluluğu ifade etmiştir.⁷⁵ Bu yazı, Akif üzerindeki Abdürreşit İbrahim etkisini göstermesi bakımından ayrıca dikkate şayandır.

Süleymaniye Kürsüsünde adlı şiirde vaizin (Abdürreşit İbrahim) İslâm dünyası, Osmanlı Devleti, Rusya Türklerine dair izlenim, deneyim ve düşünceleri dikkate sunulduktan sonra yine vaizin ağzından "Sorunuz, şimdi Japonlar da nasıl millettir?"⁷⁶ sorusuyla Japonya ve Japonların yaşamının anlatımına geçilir.

"Onu tasvîre zafer-yâb olamam, hayrettir/Şu kadar söyleyeyim: Dîn-i mübînin orada/Rûh-ı feyyâzı yayılmış, yalnız şekli Buda/Siz gidin, safvet-i İslâm'ı Japonlarda görün/(...) Müslüman denmek için eksiği ancak tevhîd/Doğruluk, ahde vefâ, va'de sadâkat".⁷⁷

Bu ve sonraki dizelerde Japonların karakter ve yaşam tarzı itibarıyla İslâmiyet'e uygun bir millet oldukları, Müslümanlarda olması gereken doğruluk, çalışkanlık, adalet, vefa, şefkat gibi özellikleri ve İslâmiyet'le

⁷³ Türkoğlu, *Sibiryalı Meşhur*, 149.

⁷⁴ Eşref Edib, *Mehmed Akif*, 276-278.

⁷⁵ Mehmed Akif, "Gayet Mühim Bir Eser", *Sırat-ı Müstakim* 4/97 (1 Temmuz 1326/14 Temmuz 1910), 322.

⁷⁶ Mehmed Akif Ersoy, *Safahat*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), 153.

⁷⁷ Ersoy, *Safahat*, 153-154.

özdeş bir saflığı, temizliği taşıdıkları, yalnızca tevhit inancının eksik olduğu ifade edilir ki bu durum Japonlara yönelik sempatik, hatta idealize edici bakış açısının bir yansımasıdır. Aynı zamanda gerçek Müslümanlığın nasıl olması gerektiğinin de açık ifadesidir. Bu dizeleri Akif'in Müslüman toplumlara bir eleştirisi olarak da düşünmek mümkündür. Özellikle "Siz gidin, safvet-i İslâm'ı Japonlarda görün" dizesi Müslüman toplumların 'safvet-i İslâm'ı kaybettiklerine yönelik eleştirinin ve kaybettiklerini bulmak istiyorlarsa Müslüman toplumların Japonlara bakmaları gerektiğine dair önerinin yansımasıdır. Bu dize, Akif'in penceresinden İslâm medeniyetinin, Müslüman toplumların Batı karşısındaki geri kalmışlığının nedenini de ortaya koymaktadır. Müslüman toplumlar çalışkanlık, doğruluk, dürüstlük gibi değerleri kaybetmişlerdir. Bu noktada Japonya bu değerler için iyi bir örnektir ve Müslüman toplumlar için yeni bir medeniyet inşasında Japonlar esin kaynağı olabilecektir. "Müslümanlık sanırım parlayacaktır orada"⁷⁸ dizesi ise İslâmiyet'e uygun karakter ve yaşam tarzının sonucunda, sonraki yıllarda Japonya'da İslâmiyet'in yayılacağına dair inancın bir göstergesidir.

Akif'in medeniyet tasavvurunun ve Osmanlı-Türk modernleşmesi için takip edilmesi gereken programın ne olduğuna dair düşünceleri Japon modernleşmesi üzerinden en belirgin şekilde şu dizelerde ortaya çıkar:

"Medeniyet girebilmiş yalnız fenniyle/(...) Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan/Garb'ın eşyası, eğer kıymeti hâizse yürür/Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür".⁷⁹

Bu dizeler, Türk kamuoyunda ve Mehmet Akif'te oluşan, Japon modernleşmesine dair algının ipuçlarını haizdir. Mehmet Akif'e göre Japon modernleşmesinin en belirgin özelliği seçmeci (eklektik) yapısıdır. Akif için medeniyet, 'terakki (ilerleme)' kavramıyla iç içe biçimde, fen, bilim ve teknoloji alanlarında ilerlemektir ve Japonya, Batı'nın yalnızca fennini/bilimini almıştır. Dolayısıyla Osmanlı-Türk modernleşmesi de seçmeci davranarak Avrupa medeniyetinin 'iyi' yanlarını almalı; Batı, bilimsel ve teknolojik ilerleme yolunda esin kaynağı olmalıdır. Akif'e göre Japonlar, Batı uygarlığının 'iyi' ve 'kötü' yanlarını ayırt edebilmiş, seçtikleri Batılı unsurları kendi millî ve kültürel mirasıyla ve gelenekleriyle uzlaştırarak hızla ilerlemişlerdir. Böylece Japonya, kendine özgü bir modernleşme örneği olmuştur. Karakoç'un da dikkat çektiği üzere "Akif için mesele, yeni bir medeniyet aramak değil, cemiyetin malî medeniyeti, yeni şartlar içine yerleştirebilmek, daha doğrusu, ondan, yeni şartların sorusunu sormak ve cevabını almaktır".⁸⁰ Akif, Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı, Müslüman

⁷⁸ Ersoy, *Safahat*, 154.

⁷⁹ Ersoy, *Safahat*, 154.

⁸⁰ Sezai Karakoç, *Mehmed Akif* (İstanbul: Diriliş Yayınları, 2011), 20-21.

toplumların Batı karşısında bilimsel gelişme ve teknolojik ilerleme açısından geriye düştüğü bir dönemde düşünce mesaisinin çoğunu kurtuluş çaresi için ayırır. Akif için kurtuluş, topyekûn başka bir medeniyet dairesine girmekte değil; 'kendine özgülük'ü, ortaya çıkan yeni koşullarla birlikte var edebilmektedir. Bu bakımdan özellikle "Medeniyyet girebilmiş yalnız fenniyle" dizesi, Akif'in medeniyet tasavvurunda ve Osmanlı-Türk modernleşmesine dair düşüncelerinde Batı'nın konumunu ve Batı modernitesine bakışını ifade etmesi bakımından önemlidir. Akif'e göre yeni bir medeniyet arayışı, dolayısıyla da toptancı/köktenci ve taklide dayalı bir bakışın ürünü olan Batılılaşma kabul edilemez. Modernleşme yolunda Batı ve Batıcılık bir tapıncak (fetiş) haline getirilmemelidir. Osmanlı-Türk modernleşmesi, 'kendine özgülük'ünü Batı'da bilim ve teknolojiye ortaya çıkan yeni gelişmelerle sentezleyebilmelidir. Dolayısıyla Akif, 'modernlik'in Batıcılığa dayalı ve toptancı/köktenci tanımlamalarına karşıdır ve Osmanlı-Türk modernleşmesinin başkılığı, kendine özgülüğü esas alınarak yine kendi içsel dinamikleri üzerinde vücut bulmasını, bunu yaparken de 'terakki (ilerleme)' düşüncesinin belirleyici öğelerden biri olmasını savunur.

"Sırr-ı terakkînizi siz /Başka yerlerde taharrîye heveslenmeyiniz/Onu kendinde bulur yükselecek bir millet/Çünkü her noktada taklîd ile sökmez hareket/Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini/Veriniz hem de mesâînize son sür'atini".⁸¹ dizeleri Akif'in bu doğrultudaki düşüncelerinin en somut yansımalarıdır. Ayrıca bu dizeler, Akif'in bir taraftan Japon modernleşmesini anlatmaya ve tanıtmaya çalışırken diğer taraftan Osmanlı-Türk modernleşmesi bağlamında kendi 'medeniyet tasavvuru'nu okurla paylaştığını göstermektedir. Bu bakımdan *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı şiiri ana hatlarıyla iki temel amaç üzerine yapılandığını söylemek mümkündür: 'Japon modernleşmesini anlatmak/tanıtmak' ve Osmanlı-Türk modernleşmesi ve Müslüman toplumların mevcut görünümü üzerinden kendi 'medeniyet tasavvurunu paylaşmak'.

Akif, Batı'nın Müslüman ülkelere göre terakki yolunda hızla yol aldığını ve bilim ve teknoloji gibi konularda çok daha gelişmiş olduğunu kabul etmektedir. Akif, bu üstünlüğü ortadan kaldırmanın yolu olarak çalışmayı ve üretmeyi gösterir. Bunun için Batı esin kaynağı olabilir. Ancak Batı, topyekûn bir kültür ve medeniyet projesi olarak taklit edilmemelidir. Osmanlı-Türk toplumu, yeni bir medeniyet arayışına girmeden kendi medeniyetini yeni koşullara ve ihtiyaçlara göre düzenleyebilmeli, yenileyebilmelidir. İşte bu noktada, Akif, Osmanlı-Türk modernleşmesi için; Batılı yaşam tarzını olduğu gibi taklit etmeyi benimseyen zihniyete karşı çıkmış, millî kimliğini ve kültürünü koruyarak gelişen Japonya'yı, idealize ederek Batı-dışı modernleşme yolunda örnek alınması gereken bir seçenek ve bir kalkınma

⁸¹ Ersoy, *Safahat*, 170.

ve ilerleme modeli olarak sunmuştur.⁸² Akif'in *Asım*'da geçen "Bu cihetten, hani, hiç yılmasın, oğlum, gözünüz/Sâde Garb'ın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz."⁸³ dizeleri de, Akif'in Osmanlı-Türk modernleşmesi için seçmeci tarzda bir yolu önerdiğini göstermektedir. Akif, romantize/idealize ettiği Japonya'yı bir model olarak sunarken Asım'ın şahsında, başta aydınlar olmak üzere, Türk toplumu için modernleşme yolunda Batı'nın konumunu da kati sınırlar içerisinde belirgin kılar. Dolayısıyla Akif, 'modernlik' kavramının yalnızca Batı eksenli deneyimler, kavramlar ve tanımlamalar üzerinden tekil ve genel tarzda sunulmasına karşı çıkar. 'Modernlik'in her toplumun kendine özgü dinamikleriyle anlam bulabileceğini; toplumların 'modernlik'i 'medeniyet' ve 'terakki' bağlamında bilim, fen, teknik, ekonomi, sanat vb. alanlarda, yaşamın maddi olguları üzerinden içselleştirirken kültürel olarak kendine özgüllüklerini koruyabileceğini, bunun en güzel örneklerinden birinin de Japon modernleşmesi olduğunu vurgular. Bu bakımdan *Süleymaniye Kürsüsünde* yer alan, aşağıdaki dizeler dikkat çekicidir:

"Mütefekkir geçinenler ne diyor siz de bakın:"Medeniyyette teâlîsi umûmen Şark'ın/Yalnız bir yolu takib ederek kabildir/Başka yollarda selâmet gözeten gâfildir/Bakarak hangi zeminden yürümüş Avrupalı/Aynı izden sağa yahut sola hiç sapmamalı/Garb'ın efkârını mâl etmeli Şark'ın beyni/Duygular çıkmalı hep aynı kalıptan; yani/İçtimâî, edebî, hâsılı her meselede/Garb'ı taklîd edemezsek, ne desek beyhude' ".⁸⁴

Bu dizeler de yine Akif'in Osmanlı-Türk modernleşmesi için çizdiği yolda Batı-merkezli, tekilci, Batılı kalıplar içerisinde toplumun kendine özgüllüğünü yok sayan 'modernlik' anlayışına ve bu anlayışı temsil eden aydınlara ("mütefekkir geçinenler") karşı çıktığını ve modernleşme yolunda seçmeci bir tarzdan yana olduğunu göstermektedir. Zaten 'modernlik' konusunda Batı-eksensiz, 'tek'e indirgemeci, Batı'yı tapıncak (fetiş) hâline getirici, teslimiyetçi anlayışı savunan ve Doğu'nun kendine özgüllüğünü yok sayıcı anlayışın temsilcisi kesime "mütefekkir geçinenler" ifadesini kullanarak durduğu noktayı açıkça ortaya koymuştur. Bu dizelerden hareketle Akif'in Batı'ya kapalı bir medeniyet tasavvurunun olmadığını, Batıcılığa ve Batı'yı 'tapıncak (fetiş)' hâline getiren modernleşme anlayışına karşı çıktığını söylemek mümkündür. Akif, Osmanlı-Türk toplumunun İslâm medeniyeti içinde vücut bulan varlığını koruyarak 'modernlik' yolunda ilerleyebileceğini, kendine özgü bir yol inşa edebileceğini savunur. 'Modernlik'e, 'çoğul modernlik' kavramı üzerinden bakar; Batı-merkezli, tek güzergâhlı ve kültürlerüstü bir 'modernlik' anlayışına karşı çıkar ve 'Batı-dışı modernlik' çerçevesinde

⁸² Hasan Şen, "Mehmed Akif Ersoy'un Düşüncelerinin Biyografik Analizi", *Sosyoloji Dergisi* 34 (2016), 254-259.

⁸³ Ersoy, *Safahat*, 404.

⁸⁴ Ersoy, *Safahat*, 165-166.

Osmanlı-Türk modernleşmesinin pekâlâ kendine özgü bir karakteristik gösterebileceğine inanır.

“Mütefekkirlerimiz anlamıyorlar sanırım/Ki çemenzâr-ı terakkîde atılmış her adım/Değişir büsbütün akvâma, cemâ’âte göre/Başka bir kavmin izinden yürümek, çok kerre/Âdetâ mühlik olur; sonra ne var, her millet/Gözetir seyr-i tekâmülde birer ayrı cihet”.⁸⁵ dizeleri de Mehmet Akif’in ‘bahçe’ ve ‘yol’ metaforu üzerinden ‘çoğul modernlik’ ve ‘Batı-dışı modernlik’ kavramları çerçevesinde ele alınabilecek ‘modernlik’ tanımlamasıyla ilgilidir ve ‘modernlik’in farklı coğrafya ve milletlere göre değişebileceği, her coğrafyanın, kültürün kendine özgü bir modernleşme, ilerleme yolunda yürüyebileceği yönündeki düşünceleri içermektedir. Akif, bu düşünceler bağlamında, Osmanlı-Türk toplumunun ‘Batı eksenli modernleşme’ye alternatif bir model geliştirebileceğini, kendine özgü dinamiklerden ve deneyimlerden mürekkep bir ‘modernlik’ inşa edebileceğini ve bunun için de Japon modernleşmesinin iyi bir model olarak örnek alınabileceğini savunmuştur.

3. Sonuç

Türk dünyasının 19. ve 20. yüzyıllarda yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biri, Türk ve İslâm coğrafyasında âlim, seyyah ve fikir adamı olarak tanınan. İdil-Ural Türklerinden Abdürreşit İbrahim (1857-1944)’dir. Yaşadığı dönemde, Türk ve İslâm coğrafyasının bağımsızlığı mücadelesine girişen, İslâm coğrafyasının sorunlarına çözümler arayan Abdürreşit İbrahim’in Türk ve İslâm coğrafyasında tanınmasında başlıca etkenlerden biri de 1908 Eylül’ünde başlayan ve Türkistan, Sibiryâ, Moğolistan, Mançurya, Çin, Japonya, Kore, Singapur, Malezya, Endonezya, Hindistan, Hicaz ve Suriye’yi içine alan, 1910’da İstanbul’da son bulan uzun seyahatidir. Bu seyahate dair gözlemlerini, izlenimlerini ve düşüncelerini *Âlem-i İslâm ve Japonya’da İntişâr-ı İslâmiyet* adıyla 1910-1913 yıllarında iki cilt halinde yayınladığı kitapta bir araya getirmiştir. Meiji dönemi (1868-1912) Japonya’sının modernleşirken kendine özgü değerleri, milli kimlik ve kültürünü muhafaza ettiği iddiasıyla kaleme alınan eser, büyük ölçüde Japonya hakkındadır ve Türk ve İslâm coğrafyasında Japonya’nın romantize/idealize edilmiş bir imaj olarak yerleşmesinde etkili olmuştur. Abdürreşit İbrahim’in düşünce dünyasından etkilenen Türk aydınlarından biri de millî şair Mehmet Akif’tir. Mehmet Akif’in başyazarlığını yaptığı *Sırat-ı Müstakim* mecmuasında yazıları da yayımlanan Abdürreşit İbrahim ile Akif arasında gelişen dostluk, fikrî etkilenmeyi de beraberinde getirmiştir. Akif, bu etki sonucunda, Batılılaşmayla birlikte Osmanlı-Türk modernleşmesinin bir mesele olarak gündemi işgal ettiği, tartışıldığı bir dönemde (20. yüzyılın başlarında) Osmanlı-Türk modernleşmesi

⁸⁵ Ersoy, *Safahat*, 168.

için Batı-dışı modernleşme örneği olarak Japonya modelini sunmuş, Japon modernleşmesinin Batı-dışı modernlik çerçevesinde esin kaynağı olabilecek iyi bir alternatif olduğunu düşünmüştür. Akif'in Abdürreşit İbrahim'den mülhem düşünceleri, *Süleymaniye Kürsüsünde* (1912) adlı şiirinde somut olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiirde İslâm dünyasının kurtuluş çareleri tartışılırken Japon modernleşmesi; Osmanlı-Türk kamuoyundaki medeniyet, Batılılaşma, kalkınma, terakki gibi kavramlarla ilişkili olarak 'Batı-dışı modernleşme' örneği olarak idealize edilmiştir. Osmanlı-Türk modernleşmesinin; Batı-merkezli, tekilci, Batılı kalıplar içerisine sıkışmış, tamamen taklide dayalı yapıdan uzak kalınarak ve İslâm medeniyetinin dinamikleri üzerinde millî kimlik ve kültür muhafaza edilerek gerçekleştirilebileceği, bu konuda Japon modernleşmesinin örnek alınabileceği bir tez olarak savunulmuştur. Akif'e göre Osmanlı-Türk modernleşmesi, Japon modernleşmesi gibi, 'kendine özgünlük'ü ile Batı'nın bilim ve teknolojisini sentezleyebilmeli ve böylece 'Batı-dışı modernleşme'nin güzel bir örneğini oluşturabilmelidir. Dolayısıyla Osmanlı-Türk modernleşmesi ve medeniyet, Batılılaşma, terakki, modernlik gibi kavramların Mehmet Akif'in düşünce dünyasındaki yeriyle ilgili değerlendirmelerde, Akif'in 'modernlik'e 'çoğul modernlik' ve 'Batı-dışı modernlik' kavramları çerçevesinde baktığının dikkate alınması gerekir. Akif *Süleymaniye Kürsüsünde*'de Batı-merkezli, tekil, kültürlerüstü bir 'modernlik' tanımının yapılamayacağı ve 'modernlik' bağlamında farklı coğrafya ve kültürle özgü dinamiklerin ve süreçlerin yok sayılamayacağı düşüncesinden hareket eder. Böylece 'Batı-dışı modernleşme' yolunda Osmanlı-Türk modernleşmesi için Japon modernleşmesini bir örnek olarak sunar. Bu da Akif'in 'modernlik'i Batı-merkezli, tekil ve genel bir modernlikle değil, coğrafyaların ve kültürlerin kendine özgünlüğüne de göndermelerde bulunan 'çoğul modernlikler' kavramıyla tanımladığını ve 'medeniyet tasavvuru'nda 'Batı-dışı modernlik' kavramının önemli bir yer tuttuğunu gösterir.

Kaynakça

Abdürreşid İbrahim. *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet (Cilt 1)*. İstanbul: Ahmet Saki Bey Matbaası, 1328/1910.

Aksakal, Hasan. "Japon ve Türk Modernleşmelerinin Karşılaştırmalı Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme: Gerçekten 'Japon Mucizesi' vs. 'Türk Usûlü' mü?". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2012), 83-108.

Brandenburg, Ulrich. "The Multiple Publics of a Transnational Activist: Abdürreşid İbrahim, Pan-Asianism, and the Creation of Islam in Japan". *Die Welt Des Islams* 58/2 (2018), 143-172.

Brandenburg, Ulrich. "In His Father's Footsteps? Ahmed Münir İbrahim's 1910 Journey from Harbin to Tokyo as a Member of the First Ottoman Student Delegation to Japan". *Global Perspectives on Japan: Japan's Interaction with the Turkish and Muslim World 2* (2020), 106-126.

Çiğdem, Ahmet. *Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas*. İstanbul: İletişim, 1997.

Çiğdem, Ahmet. " 'Türk Batılılaşması'nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkaldığı-Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, 3. Cilt. Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil. 68-81, İstanbul: İletişim, 2007.

Dündar, Ali Merthan. "Japonya Türk-Tatar Diasporası". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2004), 75-89.

Dündar, A. Merthan. *Pan-İslâmizm'den Büyük Asyacıluğa: Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Orta Asya*. İstanbul: Ötüken, 2006.

Dündar, Ali Merthan. "Abdürreşit İbrahim ve Japonya". *Türk-Japon İlişkilerinin Dönüm Noktasında Abdürreşit İbrahim: Uluslararası Abdürreşit İbrahim ve Türk-Japon İlişkileri Bilgi Şöleni (22-23 Mayıs 2012-Konya)-Bildiriler*. Ed. Okan Haluk Akbay. 117-136, Konya: Konya Japon Kültür Merkezi Derneği Kültür Sanat, 2012.

Dündar, Merthan. "Japonya, İslâmiyet ve Orta Asya: Japonya'nın İslâm Siyaseti İçinde İdil-Ural Türkleri". *Orta Asya'da İslam: Temsilden Fobiye-Cilt III: Aydınlıktan Aydınlanmaya*. Ed. Muhammet Savaş Kafkasyalı. 1383-1415, Ankara-Türkistan: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2012.

Dündar, A. Merthan. "Türk Milliyetçilerinin Japonya Algısına Bir Kaynak Olarak Mehmet Akif'in Mısralarında Japonya ve Japonlar". *Türk Yurdu* 32/295 (2012), 589-593.

Dündar, A. Merthan. "Meiji Modernleşmesinin Osmanlı Dönemi Türk Aydınları Üzerindeki Etkisi Üzerine". *Meiji Japonya'sına 150. Yılından*

Bakışlar: Seçilmiş Makaleler. Haz. A. Merthan Dünder. 17-35, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2019.

Efe, Adem. "Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşâd." *Marife* 2 (2008), 155-178.

Efe, Adem. "Sebilürreşâd". *İslâm Ansiklopedisi.* 36/251-253. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.

Eisenstadt, Shmuel N. "Multiple Modernities". *Daedalus* 129/1 (2000), 1-29.

Eisenstadt, Shmuel N. "Some Observations on Multiple Modernities". *Reflections on Multiple Modernities: European, Chinese and Other Interpretations.* Ed. Dominic Sachsenmaier vd. 27-41, Leiden-Boston-Köln: Brill, 2002.

Eisenstadt, Shmuel N. *Comparative Civilizations and Multiple Modernities: Volume Two.* Leiden-Boston: Brill, 2003.

Eisenstadt, Samuel N. "Multiple Modernities in the Framework of a Comparative Evolutionary Perspective". *Understanding Change: Models, Methodologies, and Metaphors.* Ed. Andreas Wimmer ve Reinhart Kössler. 199-218, New York: Palgrave Macmillan, 2006.

Eisenstadt, Shmuel N., Jens Riedel ve Dominic Sachsenmaier "The Context of the Multiple Modernities Paradigm". *Reflections on Multiple Modernities: European, Chinese and Other Interpretations.* Ed. Dominic Sachsenmaier vd. 1-24. Leiden-Boston-Köln: Brill, 2002.

Ersoy, Mehmed Akif. *Safahat.* Haz. M. Ertuğrul Düzdağ. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.

(Ersoy), Mehmed Akif. "Gayet Mühim Bir Eser". *Sırât-ı Müstakim* 4/97 (1 Temmuz 1326/14 Temmuz 1910), 322-323.

Esenbel, Selçuk. "Türk-Japon İlişkilerinin Tarihi". *Türkler.* Ed. Hasan Celâl Güzel vd. 13/149-161. Ankara: Yeni Türkiye, 2002.

Esenbel, Selçuk. "Meiji Restorasyonu'nun Çok Boyutluluğu: Gelenek, Batılılaşma, Modernleşme ve Türk-İslam Tahayyülündeki Meiji Japonya'sı Özlemi". *Toplumsal Tarih* 299 (2018), 30-36.

Esenbel, Selçuk. "Meiji Restorasyonu Hakkında Düşünceler". *Meiji Japonya'sına 150. Yılından Bakışlar: Seçilmiş Makaleler.* Haz. A. Merthan Dünder. 51-72, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2019.

Esenbel, Selçuk. *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı: Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları.* İstanbul: İletişim, 2021.

Eşref Edib. *Mehmed Akif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*. Haz. Fahrettin Gün. İstanbul: Beyan, 2011.

Giddens, Anthony. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity, 1991.

Göle, Nilüfer. "Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, 3. Cilt. Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, 56-67. İstanbul: İletişim, 2007.

Göle, Nilüfer. *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*. İstanbul: Metis, 2011.

Gündoğdu, Abdullah. "Sırat-ı Müstakim (later, Sebilürreşad) and the Origin of the Japanese Image in Turkish Intellectuals". *AJAMES: Annals of Japan Association for Middle East Studies* 23/2 (2007), 245-259.

Gündoğdu, Abdullah. "Abdürreşit İbrahim'in Oğlu Ahmed Münir Japonya Mektupları". *Türk-Japon İlişkilerinin Dönüm Noktasında Abdürreşit İbrahim: Uluslararası Abdürreşit İbrahim ve Türk-Japon İlişkileri Bilgi Şöleni (22-23 Mayıs 2012-Konya)-Bildiriler*. Ed. Okan Haluk Akbay. 137-170, Konya: Konya Japon Kültür Merkezi Derneği Kültür Sanat, 2012.

Ichijo, Atsuko. *Nationalism and Multiple Modernities: Europe and Beyond*. Hampshire and New York: Palgrave Macmillan, 2013.

Karakoç, Sezai. *Mehmed Akif*. İstanbul: Diriliş, 2011.

Komatsu, Hisao. "Japonlar Açısından Âlem-i İslam". *Türk-Japon İlişkilerinin Dönüm Noktasında Abdürreşit İbrahim: Uluslararası Abdürreşit İbrahim ve Türk-Japon İlişkileri Bilgi Şöleni (22-23 Mayıs 2012-Konya)-Bildiriler*. Ed. Okan Haluk Akbay. 81-95, Konya: Konya Japon Kültür Merkezi Derneği Kültür Sanat, 2012.

Mertoğlu, M. Suat. *Sırat-ı Müstakim Mecmuası: Açıklamalı Fihrist ve Dizin*. İstanbul: Klasik, 2008.

Misawa, Nobuo. "Abdürreşid İbrahim'in Japonya'daki İzleri Üzerine". *Japonya Seyyahı Abdürreşid İbrahim'in İzinde*. Ed. A. Merthan Dünder. 29-34, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2020.

Ortaylı, İlber. "Batılılaşma Sorunu". *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 1. Cilt. 134-138, İstanbul: İletişim, 1985.

Ortaylı, İlber. *Son İmparatorluk Osmanlı*. İstanbul: Timaş, 2006.

Ortaylı, İlber. *Avrupa ve Biz*. İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2008.

Önder Erol, Pelin. "Modernite Projesinin Kökenleri, Dinamikleri ve Sonu". *Sosyoloji Dergisi* 33 (2016), 49-66.

Özalp, Ertuğrul (haz.). *Abdürreşid İbrahim-Âlem-i İslâm ve Japonya'da İslamiyet'in Yayılması (Cilt 1)*. İstanbul: İşaret, 2019.

Özbek, Nadir. "From Asianism to Pan-Turkism: The Activities of Abdürreşid İbrahim in the Young Turk Era and Japan". *The Rising Sun and the Turkish Crescent: New Perspectives on the History of Japanese Turkish Relations*. Ed. Selçuk Esenbel ve Inaba Chiharu. 86-104, İstanbul: Boğaziçi University, 2003.

Paksu, Mehmed. "Abdürreşid İbrahim, Hayatı ve Eserleri". *Abdürreşid İbrahim-Yirminci Asrın Başlarında Âlem-i İslâm ve Japonya'da İslâmiyet'in Yayılması*. Haz. Mehmed Paksu. 29-39, İstanbul: Nesil Yayınları, 2012.

Paksu, Mehmed (haz.). *Abdürreşid İbrahim-Yirminci Asrın Başlarında Âlem-i İslâm ve Japonya'da İslâmiyet'in Yayılması*. İstanbul: Nesil, 2012.

Şen, Hasan. "Mehmed Akif Ersoy'un Düşüncelerinin Biyografik Analizi". *Sosyoloji Dergisi* 34 (2016), 243-268.

Toker, Mehmet Şevki. "Bir Batı Dışı Modernlik Yaklaşımı Olarak Büyük Doğu İdeolojisi" *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2019), 50-68. <https://doi.org/10.30784/epfad.483563>

Touraine, Alain. *Critique of Modernity*. Çev. David Macey. Oxford&Cambridge: Blackwell, 1995.

Türkoğlu, İsmail. *Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.

Türkoğlu, İsmail. "Rusya Türklerini Uyandıran Adam: Abdürreşid İbrahim (1857-1944)". *Türk-Japon İlişkilerinin Dönüm Noktasında Abdürreşid İbrahim: Uluslararası Abdürreşid İbrahim ve Türk-Japon İlişkileri Bilgi Şöleni (22-23 Mayıs 2012-Konya)-Bildiriler*. Ed. Okan Haluk Akbay. 15-68, Konya: Konya Japon Kültür Merkezi Derneği Kültür Sanat, 2012.

Wittrock, Björn. "Modernity: One, None, or Many? European Origins and Modernity as a Global Condition". *Daedalus* 129/1 (2000) 31-60.

Worringer, Renée. *Ottomans Imagining Japan*. New York: Palgrave Macmillan, 2014.

